

OSMANLI TARİHİYLE İLGİLİ ESERLERDE ESKİ TÜRK YAZI DİLLERİNE AİT KALINTILAR*

Can ÖZGÜR

*Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Eskişehir*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren çeşitli dönemlerini anlatan birçok kronik kaleme alınmıştır. Bunlar arasında, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış Hadidî ve Muhyiddin Cemâlî'nin tarih metinleri de yer almaktadır. Makalemizde, bu iki yazarın eserlerinin dilinde rastlanan Eski Türk yazı dillerine ait (Eski-Orta Türkçe) kalıntı ve izler meselesi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Hadidî, Muhyiddin Cemâlî, Eski Türk, Kalıntı-İzler.

LEGACIES BELONGED TO OLD TURKISH WRITING LANGUAGES IN THE WORKS ON THE OTTOMAN HISTORY

ABSTRACT

Many chronicles on various periods of the Ottoman History had been written since its foundation. These include the historical texts of Hadidi and Muhyiddin Cemali which were written in the first quarter of

---

* Bu yazı, 25-27 Ağustos 1999 tarihinde Eskişehir'de yapılan Osmanlı Sempozyumu'nda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilip makale olarak düzenlenmiş şeklidir.

the 16th century. In this article, legacies and traces, belonged to Old Turkish (Old- Middle Turkish) writing languages, seen in the wroks of these two writers are examined.

Key Words:

Ottoman, Hadidi, Muhyiddin Cemali, Old Turk, Legacies-Traces.

1.GİRİŞ

Tarihî Türkiye Türkçesinin 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyıl boyunca süren devresi “Klâsik Osmanlıca” olarak adlandırılmaya başlanan, eski kelime ve gramer şekillerinin artık yok olmaya yüz tuttuğu, yazı dilinde belirli bir geleneğin ve sistemin oturmaya başladığı dönemi göstermektedir. Bu devre 17. ve 18. yüzyıllarda gittikçe etkisini artırarak Tanzimat’a (1839) kadar devam etmiştir.

Makalemizde, Klâsik Osmanlıca devresinin başlangıç döneminde yazılmış iki Osmanlı tarih metninde önceki dönemlerdeki Türk yazı dillerine ait kalıntılar ve izler incelenmektedir. Birinci olarak ele aldığımız Osmanlı tarihçisi Hadidî’dir (ölm. 1523’ten sonra). Tek eseri 6646 beyitten oluşan manzum Osmanlı tarihidir. Bu eserde anlatılanlar, Süleyman Şah’ın Anadolu’ya geliş hikâyesiyle başlayıp 929/1522-1523 yılına kadar gelmektedir. Çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası olan eserin ilmî yayını Necdet Öztürk tarafından yapılmıştır(Öztürk,1991).

İkinci olarak, eski Türk yazı dillerine ait kalıntılar bakımından incelediğimiz eserin yazarı Muhyiddin Cemâlî’dir (ölm. 1550). Eserinde Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1549 yılına kadar geçen olayları anlatmaktadır. Bu kroniğin Viyana, Berlin ve İstanbul Fatih Kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. Bu eser üzerinde Hasan Hüseyin Adalıoğlu yüksek lisans çalışması yapmıştır.(Adalıoğlu,1990).

Araştırmamızda hem yalın hem de gövde halinde veya birleşik şekillerde örnekleri geçen Eski Türk yazı dillerine ait kalıntılar gösterilmektedir. Aynı zamanda, Klâsik Osmanlıca ile şekillenen genel yazı dilinde kullanım sıklığı bakımından az rastlanan veya fonetik yönden değişikliğe uğramış örneklere de listede yer verilmiştir.

I. 2.HADİDİ'DE GEÇEN KALINTI VE İZLER

açuq	açık
ağ	ak, beyaz, duru, berrak
ağır	değerli, kıymetli
alda-	aldatmak, kandırmak, oyun etmek
añlan-	anlaşılmaq, takdir olunmaq
apar-	götürmek, alıp götürmek
aralık	yer, mahal, ara, süre, aralık, mesafe
aşağa	aşağı
ayt-	söylemek, demek, anlatmak
barmaq	parmak
bay	zengin
beg	bey
belek	hediye, armağan
berk	sağlam, sıkı, kuvvetli
berkit-	sağlamlaştırmak
birisin	birisini (metinde yüreğin yüzün, ikisin, yolun gibi. Eski ve Orta Türkçe iyelikten sonra gelen -n yapma hâli akkuzatif ekinin kalıplaşmış örneklerine rastlanmaktadır.)
bular	bunlar
çap-	yağma etmek, koşmak, atılmak, kesmek
degme	her hangibir, gelişigüzel
depret-	kımıldatmak, harekete getirmek
dürüş-	karşı karşıya gelmek, çarpışmak
egin	sırt, arka, elbise
egirt-	kuşatmak, sarmak
ellik	hüküm sürme, beylik
esrük	sarhoş

eyik-	iyi olmak
giçi	küçük
ılan	yılan
ırıl-	ayrılmak, uzaklaştırmak, yorulmak
igen,iñen	çok, fazla
iley	ön, huzur
ir-	ulaşmak
irgür-	ulaştırmak, eriştirmek
irte	sabah, yarın
ıamu	bütün
ıanda	nerede
kangı	hangi
kanı	hani, nerede
ıarañu	karanlık
ıaravaş	cariye, hizmetçi
ıaravul	gözcü, nöbetçi, karakol
ıarındaş	kardeş
ıarşu	karşı
ıığırt-	çağdırtmak, davet ettirmek
ıoñuşmak	birinin yakın arkadaşı olmak
ıop-	meydana çıkmak
ıulağuz	kılavuz
ıuşkun	eyerin altında bulunan ve hayvanın kuyruğı altından geçirilen kuşak
od	ateş
olar	onlar
onat	doğru, uygun
ögdül	mükâfat, yarış ödülü
öğlen-	kendine gelmek, akli başına gelmek
öküş,üküş	çok, fazla
öñdin	önce, daha önce
saşın-	korumak, esirgemek
sovuğ	soğuk
sayru	hasta
sı-	kırmak
sın-	kırılmak

suçı-	sıçramak
süñi	süngü
şol	şu
tağ	dağ
talbın-	heyecanlanmak
tap-	itaat etmek, boyun eğmek, sunmak
taşra	dışarı
tavar	binek hayvanı, mal
tayan-	dayanmak
temür	demir
teng	denk
toğ-	doğmak
toğrı	doğru
toğuz	dokuz
tolayı	dolayı
toldur-	doldurmak
tolu	dolu
tonad-	donatmak
toy-	doymak
toy	düğün
tuy-	duymak
ulu	büyük
ur-	vurmak
usan	kolay
uş	işte, şimdi
uz	doğru, güzel
yağı	düşman
yarak	silah, teçhizat
yavuz	kötü
yeg	iyi, üstün
yigirmi	yirmi
yonma	yontma
yören-	dolaşmak, yaklaşmak

II. 3.MUHYİDDİN CEMÂLÎ'DE GEÇEN KALINTI VE İZLER

Yukarıda Hadidî'de geçen kalıntı ve izlerin tamamına yakını Muhyiddin Cemâlî'de de geçmektedir. Bunların dışında Hadidî'de olmayan şu örnekler görülmektedir.

arık	zayıf, cılız
arkala-	birine destek olmak
çapuş-	birlikte saldırmak, koşturmak
çoklık	kalabalık
ısıtma	sıtma
kaçan	ne zaman
kızlık	kıtlık
oku-	çağırarak, davet etmek
sagrak sür-	sakîlik etmek, kadeh dolaştırmak
sarplan-	doğumda güçlük çekmek
sövün-	sönmek
söyündür-	sevindirmek
suvar-	sulamak
sünük	kemik
tart-	esirgemek, alıkoymak, çekmek
tavıl	davul
turgur-	durdurmak, kaldırmak, ortaya çıkarmak
uslu	akıllı
ut-	yenmek, oyunda kazanmak
uvağ	ufak
yayağ	yaya
yegrek	daha iyi
yort-	koşmak, sürekli yol yürümek

4.SONUÇ

Osmanlı iki tarih metninde, sınırlı bir oranda da olsa bulunan Eski Türk yazı dillerine ait kalıntı ve izler bir araya getirilmiştir. Tespit edilen malzemeye göre şu sonuçları çıkarabiliriz:

4.1 Son dönem Osmanlıcasına kadar imlâda, kalın sıradaki t->d- değişikliği gösterilmemiştir. Metinlerde bununla ilgili olarak **tolu, tonad-, toy-, tokuz** gibi örnekler görülmektedir. 16. yüzyılın başlarında bu çeşit kelimelerin hâlâ aslî t- ile olabileceğini veya aksi yönde bu gün t- ile olanların d- ile olabileceği söylenebilir.

4.2 Bazı örneklerde çok az da olsa Eski Türk yazı dillerine ait gramer özellikleri izlenebilmektedir.

-v- ünsüzü: **sovuğ**

-g- ünsüzü: **turgur-**

-n-(iyelikten sonra gelen akkuzatif eki): **birisin**

-rek mukayese eki: **yegrek** gibi.

4.3 Bazı kelimeler Batı Türkçesinin genel söz varlığında bulunmayan veya çok nadir olarak rastlanan örneklerdir.

bay, iley, igen, kop-, öküş/üküş gibi.

4.4 Bazı kelimeler ise günümüz Türkçesine göre farklı anlamda veya aslî anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

ağır, od, taşra, tap-, yavuz gibi. Yalnız bu kelimelerin bir kısmının Anadolu ağızlarında hâlâ eski anlamlarıyla anlam değişikliğine uğramadan yaşayan örnekleri kullanılmaktadır.

Tarihî Türkiye Türkçesinin Klâsik Osmanlıca devresinde yazılmış binlerce eser, Türkçenin söz varlığı ve gramer yönünden taşıdığı özelliklerin ve problemlerin bütün yönleriyle ortaya konulması bakımından yeterince işlenmemiştir. Bu dönemdeki eserler ve belgeler üzerine yapılacak dil çalışmalarıyla Türkçemizin değişik yüzyıllara göre gelişmesini tam olarak öğrenip anlayabiliriz.

KAYNAKÇA

H. H Adalıoğlu.(1990). *Muhyiddin Cemâli'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Necdet Öztürk.(1991). *Hadidi Tevârih-i Âl-i Osman*, (1299-1523), İstanbul